

Výzkum hradu ve Veselí nad Moravou

MIROSLAV DEJMAL – DAVID MERTA

Abstrakt: Záchraný archeologický výzkum na zámku ve Veselí nad Moravou, který probíhal před jeho plánovanou rekonstrukcí, umožnil identifikaci základních komponent hradního organismu. Odkryv pozůstatků předhradí s dochovanými dřevěnými konstrukcemi a předměty z organických materiálů značně ovlivňuje náš pohled na nezděnou zástavbu předhradí v druhé polovině 13. století.

Klíčová slova: Vrcholný středověk – hrad – předhradí – dřevěné konstrukce.

Research into Veselí nad Moravou Castle

Abstract: Rescue archaeological research carried out in Veselí nad Moravou Castle before a projected reconstruction has enabled identification of the basic components of the castle structure. The unearthing of the remains of the outer bailey with preserved wooden constructions and objects consisting of organic materials help shape the archaeologists' view of the non-masonry building elements in the outer bailey in the second half of the 13th century.

Key words: High Middle Ages – castle – outer bailey – wooden constructions.

Zámek ve Veselí nad Moravou leží na pravém břehu řeky Moravy, v její bezprostřední blízkosti. V rámci přípravných prací pro přestavbu objektu na hotel proběhl v letech 2008 až 2010 záchraný archeologický výzkum, který realizovala Archaia Brno, o. p. s. (Dejmal–Merta 2009, 446–447; Dejmal–Merta, v tisku).

Príspevek si klade za cíl předběžně informovat o výsledcích výše zmíněného záchraného archeologického výzkumu, který je v současnosti komplexně vyhodnocován. Publikován bude v rámci připravované monografie a dílčích studií. Článek si klade za cíl představit základní podobu hradu ve Veselí a možnosti jeho dalšího zkoumání. Výzkum probíhal na dvou úrovních, standardně archeologicky a také z hlediska problematiky environmentálního badání (přírodní vědy obecně – archeobotanika, palynologie, archeozoologie, geoarcheologie, mikromorfologie, dendrochronologie, dendrologie, geologie). Archeologické aktivity se soustředily na plochu nádvoří zámku (obr. 1), dále na dokumentaci odhalených situací při vybírání recentních zásypů v jednotlivých křídlech zámku a na provedení sondáže na předním nádvoří a před severním křídlem.

Zámku byla v minulosti několikrát věnována odborná pozornost. Poprvé se objektem komplexněji zabýval Jaroslav Sedlár (1999, 395–483). Jeho úvahy o nejstarší podobě stavby jsou však mylné. Ze stavebněhistorického hlediska stavbu zhodnotila Slavomíra Kašpárková (2005). Autorka, s výjimkou branské věže, pozůstatky středověkého hradu také neidentifikovala správně, což bez archeologického výzkumu ani nebylo možné (Kašpárková 2005). Bez povšimnutí archeologů byl v roce 1997 proveden podél vnitřního a vnějšího obvodu zámku výkop pro statickou betonáž. Posun v badání přinesla publikace plánu zámku a zámecké zahrady z první poloviny 18. století (uloženo v muzeu ve Veselí nad Moravou, sign. Hva38). Na plánu je patrný nepravdivý půdorys zámku, který předcházel pravidelné dispozici dovozené stavbou severního křídla (Sedlár 1999, 407–408, obr. 1). Hradem se zabýval ve své encyklopedii Miroslav Plaček, který upozornil především na z pramenů známou válcovou věž (Plaček 2001, 680–682; Plaček 2007, 98).

Historický exkurz

Prvý doklad o Veselí nad Moravou, který pravděpodobně dokládá existenci hradu, pochází z roku 1256. Jedná se o listinu Parduse ze Vnorov, kterou daroval špitálu sv. Jana Jeruzalémského v Grobníkách své statky ve vsi Dzierzyslaw. Listina je opatřena pečeti břec-lavského komořího Sudomíra, Pardusova bratra. V opisu přiložené pečeti se Sudomír píše

Obr. 1. Nádvoří zámku ve Veselí nad Moravou. Pohled od východu. Vpravo hlavní hradba, schodišťová věž a parkán s příkopem. Vlevo pozůstatky předhradí. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 1. Schlosshof in Veselí nad Moravou. Blick von Osten. Rechts Hauptwehrmauer, Treppenturm und Zwinger mit Graben. Links Überreste der Vorburg. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

po Veselí (CDB V/1, 159 č. 86; Archiv českého velkopřevorství maltského řádu, inv. č. 148). Sudomír užívá predikátu z Veselí ještě jednou, a to v roce 1261, když vystupuje jako svědek na listině, v níž Přemysl Otakar II. daroval jeho bratru Pardusovi za zásluhy ves Vsisko u Olomouce (CDB V/1, 437 č. 291). Sudomír a jeho rod se v oblasti jihovýchodní Moravy dlouhodobě pohybovali a zastávali čelné funkce jak v břeclavské, tak olomoucké provincii. Pohraniční území Veselska dostal Sudomír nejspíše jako výsluhu od panovníka za účelem kolonizace. Jeho rod držel hrad pravděpodobně po celé 13. století, poté se z písemných pramenů vytrácí (Plaček–Futák 2010, 593–607). Další zmínka o existenci hradu je až z roku 1315, kdy k Veselí přitáhl Jan Lucemburský v rámci kampaně proti Matúši Čákovu Trenčan-skému a hrad pomocí žebříků při prvním útoku dobyl (FRB IV, 223).

Pravděpodobně někdy po tomto datu se panství i s hradem dostalo do držení Šternberků, a to zřejmě v souvislosti s jejich dalšími aktivitami v tomto regionu (v roce 1320 držel Zdislav starší Ostroh, před rokem 1350 měl Bzenec v zástavě Albrecht; Pokluda 1991, 287–290). Přímá držba Šternberky je doložena až v roce 1363 listinou zvěřinského biskupa Albrechta ze Šternberka pro městečko Dvorce, kterou vydal právě ve Veselí (CDM IX, 229 č. 313). Šternberkové pak drželi hrad až do husitských válek. V bitvě pod Vyšehradem (1. listopadu 1420) padl na Zikmundově straně majitel Veselského panství Jaroslav ze Šternberka. Poručníkem jeho nezletilých dětí se stal Aleš ze Šternberka (FRB V, 440; Hurt–Němeček 1973, 21). Zda se Aleš správy panství ujal nevíme. Mezitím se situace na jihovýchodní Moravě značně zradikalizovala. Na přelomu let 1421 a 1422 přešel na husitskou stranu Hašek z Valdštejna, majitel Ostrohu. Další soused, Petr Strážnický, majitel Strážnice, v této době také patřil k předním husitským pánům. Situaci neuklidňovala ani snaha husitů vybudovat poblíž Nedakonic moravský Tábor (Válka 1991, 121–124). V dubnu 1422 se Zikmund pokusil Ostroh dobýt. Při této kampani pobýval i s manželkou ve Veselí (AČ VII, 570; Hurt–Němeček 1973, 22), které tehdy již asi pevně držel. S původními majiteli se vyrovnal 2. července 1423, kdy zapsal Alešovi a jeho synovci Zdeňkovi ze Šternberka 11 960 kop grošů dluhu na Křivoklátě a Týřově za jemu postoupené hrady Světlov a Veselí (Zbytky register 171

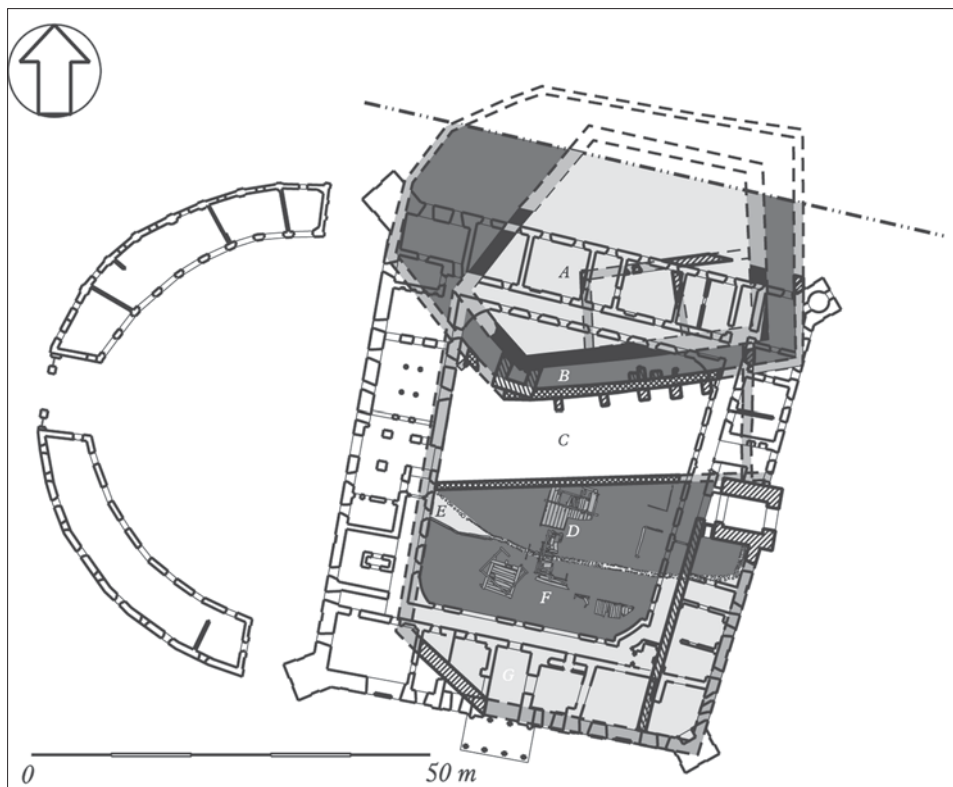
č. 1234). V roce 1428 přepustil Zikmund Veselý Fridrichovi (Fedorovi) z Ostrogu za 4 000 hřiven grošů. Tento bývalý husitský hejtman a ruský kníže držel také Ostroh (Pokluda 1993, 158; Zbytky register 143 č. 1006). Fridricha z Ostrogu vystřídal na Veselí další Zikmundův straník Blažek z Borotína. Snad se tak stalo již v roce 1425, kdy Blažek získal do zástavy městečko Bzenec s pustým hradem. Prímý doklad toho, že Blažek na Veselí seděl, pochází z roku 1437 (AČ IV, 333–334), kdy na něj podal Zdeněk ze Šternberka k zemskému soudu žalobu o neoprávněné držbě Veselí (KPN III/2, 517 č. 425). Patrně v roce 1441 Blažek z Veselí odešel a hrad se i s panstvím dostal zpět do rukou Šternberků (Hurt–Němeček 1973, 23). Aktivita Zdeňka ze Šternberka měly své těžiště spíše v Čechách, vzdálené Veselské panství se mu asi nejevilo jako perspektivní, takže roku 1442 ho i s hradem prodal Mikuláši z Vojslavic (Hurt–Němeček 1973, 23–24). Tento převod byl vložen do zemských desek v roce 1447 (ZDO I, 408 č. 711). Po Mikulášově smrti v roce 1460 zdědili celé panství jeho synové Mikuláš a Václav. Mikuláš držel centrum panství s hradem a městečkem a Václav se psal po Vnorovách. Páni z Vojslavic jako příslušníci katolické šlechty stranili v následujících česko-uherských válkách Matyáši Korvínovi. V roce 1469 obsadil Veselí moravský zemský hejtman a český maršálek Jindřich z Lipé, v té době poručník a držitel strážnického panství. Někdy kolem 27. července přitáhl do Veselí i kníže Viktorin, syn Jiřího z Poděbrad, s šesti sty jezdci. Uherský král Matyáš město oblehl a Viktorina, který se snažil utéct, zajal. Jindřichovi z Lipé se povedl útek po vodě (Eschenloer, 178–179). O rok později byl na Veselí doložen pobyt Jiřího z Poděbrad. Páni z Vojslavic drželi Veselí až do roku 1527, kdy bylo zapsáno do zemských desek Hynkovi Bilíkovi z Kornic.

Nálezové situace

Hradní jádro

Hradní jádro je založeno na pevných fluvialních jílech. Podloží je téměř zcela jílovité, přičemž směrem na jih ubývá jílové složky ve prospěch písčité. Úroveň podloží v prostoru jádra se nachází o přibližně 0,8 m výše než je tomu u nivelety podloží na předhradí. Právě výška podloží zásadně ovlivňuje stav dochování archeologických situací. V prostoru jádra hradu se střetáváme s klasickou „suchou lokalitou“, v níž prošly archeologické situace dekompozicí, tedy rozkladnými procesy běžnými na „suchých“ typech archeologických lokalit. I v důsledku mladších stavebních zásahů jsou archeologické terény v jádře mimo zděné konstrukce dochovány minimálně. V samotném jádře, pokud vůbec byl středověký terén dochován, se jednalo pouze o 0,2 m stratigrafie, v prostoru parkánu to pak bylo průměrně 0,7 m.

Jádro hradu částečně vystupující ze současného půdorysu zámku bylo zachyceno v severní části nádvoří, pod severním křídlem zámku a v sondě před ním. V nedávné minulosti bylo zčásti poškozeno při budování silnice na Moravský Písek, když došlo k vybagrování nového koryta zámecké struhy. Nové koryto se přiblížilo k severnímu křídlu zámku, čímž došlo k odbagrování cca 1/3 hradního jádra zřejmě včetně výše vzpomenuté válcové věže. Vlastní nepravidelně polygonální jádro o délce os 40 m ve směru východ–západ a 30 m sever–jih bylo vymezeno kamennou hradbou širokou 1,9 m (obr. 2). Výkop pro její založení porušuje starší vrstvy, též z druhé poloviny 13. století. Výstavbu hradby datujeme také ještě do druhé poloviny 13. století, což dokládá relativně dynamický stavební vývoj hradu. V rámci prozkoumané plochy není možné se rozhodnout, zda starší souvrství vzniklo během stavby první fáze hradu, nebo zda kamenné zdi předcházelo nějaké jiné (lehčí, dřevěné?) ohrazení, které se nepodařilo výzkumem zachytit. Jediný doklad středověké zástavby uvnitř ohrazeného prostoru představuje smíšená zeď dokumentovaná v sondě před severním křídlem. Snad se jedná o pozůstatky pozdně gotické budovy (paláce), která držela orientaci shodně s delší osou jádra. V prozkoumané části nádvoří nebyla k hradbě jádra přiložena žádná budova. V pozdějším období byla hlavní hradba využita pro založení obvodové zdi paláce, který byl zbourán, aby uvolnil prostor pro výstavbu severního barokního křídla zámku. Je možné, že konstrukce zjištěná v sondě před severním křídlem tvoří vnější stranu tohoto paláce. Budova

Obr. 2. Celkový plán lokality. Zdivo: černě – druhá polovina 13. století; mřížkováně – 14. století; šrafovaně šikmo dolů – pozdně gotické; šrafovaně šikmo nahoru – renesanční; šedě s čárkovanou hranicí – hypotetický průběh zdiva; bíle – současné zdivo přízemí zámku. Pouze čárkovaně – pravděpodobný rozsah hradu dle plánu z první poloviny 18. století. A – hradní jádro; B – parkán; C – příkop; D – rozsah předhradí v první fázi; E – rozsah předhradí v druhé fázi; F – rozsah předhradí v třetí fázi; G – rozsah pozdně gotického předhradí. Čerchovaně – současný břeh Zámecké struhy.

Abb. 2. Gesamtplan der Fundstelle. Mauerwerk: schwarz – 2. Hälfte 13. Jhd.; gerastert – 14. Jhd.; schräg nach unten schraffiert – spätgotisch; schräg nach oben schraffiert – renaissancezeitlich; grau mit gestrichelter Umrandung – hypothetischer Verlauf des Mauerwerks; weiß – derzeitiges Erdgeschossmauerwerk des Schlosses. Nur gestrichelt – wahrscheinliche Größe der Burg gemäß einem Plan aus der ersten Hälfte des 18. Jhdts. A – Burgkern; B – Zwinger; C – Graben; D – Größe der Vorburg in der ersten Phase; E – Größe der Vorburg in der zweiten Phase; F – Größe der Vorburg in der dritten Phase; G – Größe der spätgotischen Vorburg. Strichpunktirt – derzeitiges Ufer des Schlosskanals.

je patrná z plánu zámku a jeho zahrady z první poloviny 18. století. Součástí hradního jádra také pravděpodobně byla i okrouhlá věž, která byla zničena při obléhání hradu v roce 1621. Soudobý autor popisuje, jak uherské dělostřelectvo zničilo soustředěnou palbou do „jak vrata“ velkého okna nadmíru tlustou věž v zámeckém rohu. Při této palbě se na vrcholu věže nacházeli čtyři mušketýři s jednou vojandou, kteří oblehatele častovali nadávkami a popíjeli z konvic. Věž byla tedy nejspíše zakončena obranou plošinou. Po zřícení věže do vody, se zachránil jen jeden z mušketýřů (Hurt-Němeček 1973, 58).

Hlavní hradbu doplňoval 2,7 až 3,0 m široký parkán, zachycený v prostoru nádvoří a na východní straně sondy před severním křídlem. Na parkán z vnější strany navazoval příkop široký 11 m, dokumentovaný v prostoru nádvoří. Parkánová hradba tvořená kamennou zdí o síle 1,2 m přecházela ve vyzdění skarpy příkopu, vyzděna byla i kontreskarpa (0,9 m; obr. 2). Protože postupem času parkánová zeď do příkopu začala ujíždět (došlo k vychýlení takřka o 10° oproti vísle ose), byla opatřena opěráky, kterých bylo ve zkoumaném úseku zachyceno šest. Navzdory této statické úpravě se parkánová zeď do příkopu zřítíla.

Parkánová zeď byla založena do starší vrstvy z druhé poloviny 13. století. Z výplně základového vkopu, který byl vyplněn současně se stavbou parkánové zdi, se podařilo získat pražský groš Jana Lucemburského z let 1311–1318 (určení provedl Kamil Smíšek). Předpo-

kládáme, že impulsem pro vybudování parkánu bylo dobytí hradu Janem Lucemburským v roce 1315 (FRB IV, 223). Jeho stavbu tedy datujeme do druhé čtvrtiny 14. století. Zánik (zavezení) příkopu a následně i funkce prostoru parkánu můžeme na základě nálezů datovat do 16. století.

Na destrukci parkánové hradby, přizděné k rohu hlavní hradby, byla založena hranolová schodišťová věž o rozměrech 5,3 × 4,4 m, s vnitřní světlostí 2,4 × 2,1 m (obr. 2). Vstup do věže byl na východě, navazoval na druhotně vysekaný průchod v hlavní hradbě, který měl orientaci sever–jih. Schodišťovou věž můžeme datovat obecně do renesance.

Předhradí

Nejvýznamnější objev na veselském zámku představoval odkryv jižní poloviny nádvoří, kde byla výzkumem zachycena výjimečně dochovaná situace tvořená mocným souvrstvím sídlištních vrstev na ploše takřka 500 m². Souvrství tvořené převážně organogenními „hnojnými vrstvami“ s převahou dřevěných odštěpků a směsným organominerálním materiálem dosahuje maximální mocnosti v jižní části (1,7 m). Pouze svrchní partie souvrství (cca 0,1 m) byla zasažena dekompozicí, zbývající část souvrství uchovává v trvale vlhkém anaerobním prostředí dokonale dochované soubory artefaktů (včetně relikti dřevěné zástavby) a ekofaktů z organických materiálů. Na severu bylo souvrství porušeno kontreskarpou příkopu (a zřejmě částečně i příkopem), na zbývajících stranách je porušoval zmíněný výkop pro betonáž z roku 1997. Souvrství i s dochovanými zbytky zástavby interpretujeme jako hospodářské předhradí, které náleželo k hradnímu jádru.

V první fázi bylo předhradí vymezeno souvislou řadou kůlů, které byly uloženy do výkopu v podloží. Z ohrazení byla zachycena jižní část v délce 32,0 m, oblé jihovýchodní nároží a úsek dlouhý 3,00 m na straně západní (obr. 3). Ohrazení probíhalo v místech, kde již v podloží převažuje písčité složka nad jílem. Prostor uvnitř byl uměle dosypán, respektive srovnán a navýšen říčním štěrkem, jehož mocnost při kůlech dosahovala až 0,7 m. Vně ohrazení byly dokumentovány antropogenní vrstvy prokládané vrstvami čistého říčního písku. Antropogenní vrstvy zde představují komunikační a odpadní horizonty, písčité vrstvy vzniklé usazením připlaveného písku pak dokládají jednotlivé záplavy. Ohrazený areál dle dokumentovaných situací nikdy zaplaven nebyl.

Obr. 3. Dvě fáze ohrazení předhradí. Pohled od západu. Vlevo první fáze. Vpravo druhá fáze. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 3. Die zwei Befestigungsphasen der Vorburg. Links erste Phase. Rechts die zweite. Blick von Westen. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Tato hypotéza je v současnosti ověřována přírodovědeckými metodami.

Druhá fáze je spojena s obnovou ohrazení. Nově vztyčená řada kůlů byla opět převážně ukotvena ve vykopaném žlabu. Kůly byly předsazeny starší linii, pouze na západě došlo k rozšíření areálu. V těchto místech byl užit i jiný způsob konstrukce ohrazení. Oproti jinde do podloží zapuštěným kůlům se zde nacházely vodorovně usazené kmeny s vydlabanými drážkami, do nichž byly vedle sebe zasazeny desky (obr. 3). Co stavebníky vedlo k této odlišné technologii nebo jaký význam tato konstrukce ohrazení prakticky měla, nevíme.

Ve třetí fázi již stratigrafie uvnitř areálu narostla nad úroveň nejvyšších záplav a zároveň došlo k rozšíření předhradí mimo původní rozsah. Velikost předhradí v této fázi neznáme, jelikož mladší zámecké stavby zcela zničily jeho možné pozůstatky. Jisté však je, že zabíralo větší plochu než dnešní jižní polovina nádvoří. Lze předpokládat, že v této fázi dosáhlo předhradí své maximální rozlohy, kterou pak respektovalo i ohrazení zděné.

V průběhu všech tří zmíněných fází probíhal uvnitř ohrazení neustálý nárůst terénu. Souviselo to i s tím, že rozbahněnému povrchu předhradí se jeho obyvatelé stále snažili čelit nejrůznějšími zpevňováními. Místně jen v náznacích je zde doloženo kamenné štětování, častější je prosypávání pochozí plochy natěženým říčním šterkem. Mnohdy byl povrch zpevňován větvemi, někdy zde byly položeny vyplétané konstrukce (původně se zřejmě jednalo o stojící ploty, které byly posléze odsekány a položeny na zem; obr. 4). Jelikož snaha zpevnit terén probíhala takřka neustále, docházelo k rychlému nárůstu stratigrafie.

Při současném stavu zpracování lokality rozlišujeme celkem 16 staveb různé konstrukce. Převažují stavby srubové, kterých se podařilo zachytit celkem osm. Pouze jedna z nich vyka-

Obr. 4. Předhradí. Pohled od severu. Vpravo průběh košatinového plotu (s. j. 961). Vlevo pak tentýž plot (s. j. 960) ležící po odseknutí. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 4. Vorburg. Blick von Norden. Rechts Verlauf des Flechtwerkzauns (stratigraphische Einheit 961). Links dann liegend derselbe Zaun nachdem er abgehauen wurde (stratigraphische Einheit 960). Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

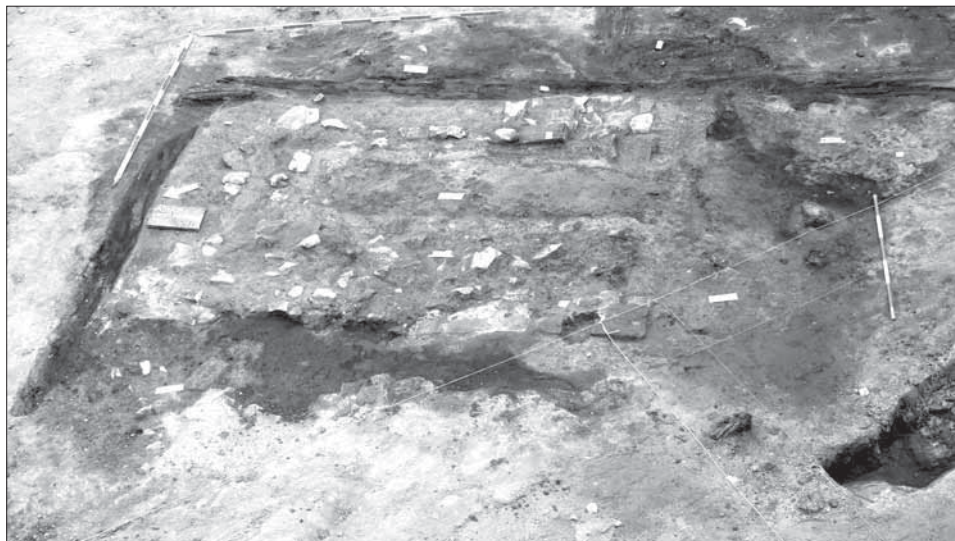
zovala náročnější provedení. Jednalo se o srub s. s. j. 2. Tato stavba na čtvercovém půdorysu o délce strany 3,9 m byla postavena z masivních trámů. Na hlavicích některých z nich byly patrné stopy po seřiznutí pilou (u ostatních staveb je doložena především práce se sekerou). V podlaze srubu tvořené masivními fošnami se podařilo zachytit kromě několika jamek, dokládajících snad mobiliář, i obdélnou dutinu, která pravděpodobně sloužila jako skryš (obr. 5). Ostatní sruby byly lehčí konstrukce, jednotlivé kuláče často ani nebyly zbaveny kůry, jejich podlahy tvořily písčito-jílovité vrstvy. V jednom ze srubů (s. s. j. 3) byly na podlaze odkryty pozůstatky ohniště. U dvou srubových staveb můžeme uvažovat o jejich původní funkci. V rohu srubové stavby s. s. j. 4 o rozměrech minimálně 5,0 × 3,3 m byly odkryty pozůstatky pece. Pec o rozměrech 2,9 × 2,3 m byla převážně hliněné konstrukce, její zadní část se opírala o stěny srubu, stěny do interiéru stavby byly zesíleny cihlami a kameny za občasného použití malty. Její vnitřní prostor dosahoval rozměrů 2,1 × 0,9 m. Dno pece bylo nejméně jednou reparováno (obr. 6). Jistou zvláštnost představuje ústí na úrovni okolního terénu. S největší pravděpodobností se jednalo o pec potravinářskou, stavbu bychom tak mohli považovat za jakousi hradní pekárnu. Dalším interpretovatelným objektem je pozůstatek nekvalitně vystavěného srubu (s. s. j. 5) o minimálním rozměru 3,9 × 2,5 m. Srub měl písčitou podlahu, na které se nacházely pozůstatky sena/slámy. Mocnost vrstvy sena/slámy ležící na podlaze byla nejsilnější uprostřed (0,1 m), ke stěnám stavby se vytrácela. Uprostřed na slámě ležely dřevěné vidle, vyrobené z rozdvoující se větve seřiznuté do špic (obr. 7). Objekt snad sloužil jako seník.

Další dvě stavby měly opět složitější konstrukci a podlahu z desek. Stavba s. s. j. 6 měla rozměry 6,1 × 6,1 m (byla narušena výkopem novověké studny a výstavbou kontreskarp)

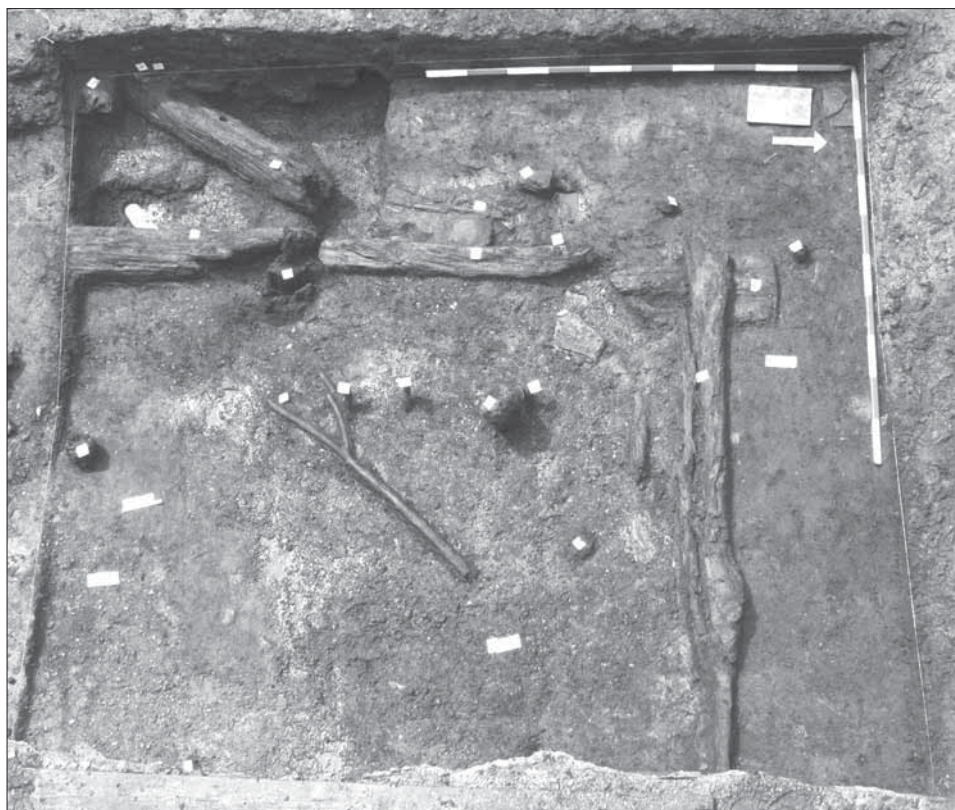
Obr. 5. Srub s. s. j. 2. Pohled od jihu. V levé části podlahy pozůstatky pravděpodobně po skryši. Na vzdálenější stěně patrné úpravy vstupu. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 5. Blockhaus. Verband stratigraphischer Einheiten 2. Im linken Teil des Fußbodens wahrscheinliche Reste eines Verstecks. An der entfernteren Wand sichtbare Veränderungsspuren am Eingang. Blick von Süden. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Obr. 6. Pozůstatky srubu s. s. j. 5 s potravinářskou pecí. Pohled od severozápadu. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 6. Blockhausüberreste mit Lebensmittelherd. Verband stratigraphischer Einheiten 5. Blick von Nordwesten. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

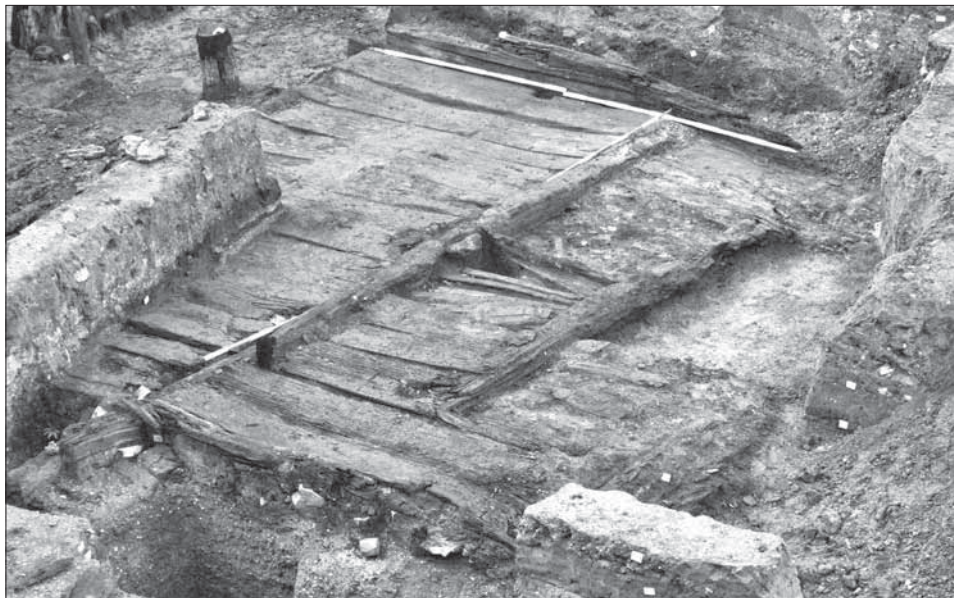
Obr. 7. Srub s. s. j. 5. Uprostřed na vrstvě slámy dřevěné vidle. Pohled od východu. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 7. Blockhaus. Verband stratigraphischer Einheiten 5. In der Mitte auf einer Strohschicht Mistgabel aus Holz. Blick von Osten. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

příkopu), její nosné prvky představovaly mohutné kůly zapuštěné v rozích a uprostřed stavby. Stěny tvořily trámy o průřezu $0,25 \times 0,2$ m postavené na výšku. Podlaha byla uložena na pěti trámech orientovaných východ – západ. Do prostředního, nejmohutnějšího trámu byl ukotven středový sloup. Vodorovně uložené trámy byly podloženy kameny, které sloužily zároveň jako izolace. Vlastní podlahu tvořily dvě řady desek, z nichž některé byly ke středovému trámu připojeny čepy (obr. 8). Po zániku byl severozápadní roh stavby využit ke skladování vápna.

Podlahu z desek měl i objekt s. s. j. 7 o minimálním rozměru $6,5 \times 4,5$ m (i tato stavba byla značně poničená výkopem mladší studny). Stavba, založená až na povrchu dochovaných středověkých vrstev, byla silně poškozena dekompozicí. Zachována z ní zůstala pouze dřevěná podlaha uložená na roštu z trámů, sestávající ze dvou částečně dochovaných řad prken. Stěny a nosné prvky se nedochovaly (obr. 9).

Další typ staveb představují budovy s košatinovými stěnami a samostatnou sloupovou konstrukcí nesoucí střechu. Dokumentovány byly dvě stavby tohoto typu. První (s. s. j. 8) měla neúplné rozměry $12,7 \times 2,2$ m (byla poničena výstavbou jižního a východního křídla zámku, naposledy pak betonáží z roku 1997). Konstrukce stěn se skládala ze seříznutých svislých tyčí o přibližných rozměrech $0,06 \times 0,04$ m, mezi nimiž byly vodorovně vypleteny pruty. Výplet byl z obou stran omazán $0,1$ m silnou vrstvou mazanice. Střechu stavby nesly kůly o průměru $0,16$ m, které byly zaraženy v pravidelných rozstupech podél stěn. Podlaha byla písčítá. Stavba měla minimálně dvě fáze. Již v první existovala podlaha, stěny a $1,6$ m široký vstup ze severu. Konstrukci vstupu tvořila dvojice svislých zárubní, ke kterým byl přiražen práh. V první fázi byla stavba jednoprostorová. Ve druhé fázi došlo k vybudování nové košatinové obvodové zdi a k vypletení příčky. Východní prostora pak byla opatřena novou prkennou podlahou (obr. 10). Na místě staršího severního vstupu byl vybudován vstup nový o shodných rozměrech i konstrukci. Další vstup o šířce $1,1$ m byl proražen na západní straně. Druhý severní vstup byl zbudován až dodatečně na severní straně východní místnosti. Prahy vstupů byly vyvýšeny nad podlahy přibližně o $0,25$ m. Vrstvy uložené na podlaže vykazovaly charakter hnoje, nacházely se v nich i četné zbytky srsti (pravděpodobně koňské). K nálezům z interiéru stavby patří dvojice srpů, podkovy,

Obr. 8. Stavba s. s. j. 6. Pohled od severovýchodu. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 8. Bau. Verband stratigraphischer Einheiten 6. Blick von Nordosten. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Obr. 9. Stavba s. s. j. 7. Pohled od jihu. Vpravo mladší studna. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 9. Bau. Verband stratigraphischer Einheiten 7. Rechts jüngerer Brunnen. Blick von Süden. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Obr. 10. Východní místnost stájí s. s. j. 8. Pohled od jihu. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.

Abb. 10. Östlicher Stallraum. Verband stratigraphischer Einheiten 8. Blick von Süden. Foto Fotoarchiv Archaia Brno, o. p. s.
dvě hřebľa a udidlo. Na základě nálezů a charakteru konstrukce stavby ji interpretujeme jako stáje.

Další stavba (s. s. j. 9) měla obdobnou konstrukci, její dochovaný rozměr činil přibližně $6,2 \times 3,8$ m. Zachyceno bylo jedno zaoblené nároží a vstup o šířce 1,1 m obdobné konstrukce jako u s. s. j. 8. Dokumentována byla i stavba (s. s. j. 10) využívající základový žlab, do kterého byly zasazeny kůly. V konstrukci stavby se uplatnila mazanice, která po jejím zániku vytvořila složku zásypu žlabu. Stavba patrně zanikla požárem. Z ostatních staveb se podařilo zachytit příliš malé fragmenty na to, aby mohl být rekonstruován jejich vzhled, respektive dispozice a interpretována funkce.

Jak vyplývá z výše řečeného, pouze několik z nich dokážeme při současném stavu zpracování interpretovat. Domníváme se však, že všechny plnily funkci hospodářskou. Obytná funkce je v doposud odkrytých reliktech těžko doložitelná. Můžeme ji předpokládat u srubu s. s. j. 2, u stavby s. s. j. 6, případně u s. s. j. 7. V žádné z těchto staveb však není doloženo

otopné zařízení. To registrujeme pouze ve stavbě s. s. j. 3., což je srub značně prosté až nekvalitní konstrukce. Navzdory tomu, že sama nepřítomnost otopných zařízení nutně nevylučuje obytnou funkci, v podstatě ji, už pro povahu zachycených reliktiů, nepředpokládáme. Lidé vykonávající službu na hradě mohli bydlet v osadě na Bartolomějském ostrově, který se nachází v blízkém sousedství hradu. Ve 13. století byl ostrov dle archeologických nálezů již stabilně osídlen (Dejmal–Hoch, v tisku).

Častý nález náležící zejména ke třetí fázi budování předhradí představují spodní části vyplétaných plotů. Jejich osnovu zpravidla tvořily svislé tyče o průměru 0,03–0,08 m, které byly do země zabodány v pravidelných rozestupech 0,15–0,3 m. Mezi ně pak byly vpleteny ohebné pruty.

Jak vypadalo předhradí v mladších obdobích (od 14. století), nedokážeme rekonstruovat. Ve zkoumané ploše se podařilo zachytit pouze ojedinělé objekty, které se snad hlásí do 14. století. Určitý posun v poznání přinesly recentní zásypy v jižním křídle zámku. Zde se podařilo zachytit průběh zděné hradby vymezující v těchto místech předhradí. Hradba byla v úrovni základového zdiva kamenná, nadzemní zdivo bylo vyzděno z cihel. Stejnou technikou byla zbudována i branská věž, jejíž pozůstatky se dnes nacházejí v průjezdu východního křídla. Tato starším badáním jediná správně rozpoznaná část středověkého hradu představovala vstup do předhradí v jeho pozdně gotické fázi. O zástavbě pozdně středověkého předhradí se můžeme jen dohadovat. Pravděpodobně až v renesanci byly zbudovány sklepy, které se nacházejí pod jižní částí východního křídla a východní částí křídla jižního. Této stavební fázi přisuzujeme i vznik zmíněné schodiškové věže a zakomponování středověké hradby jádra do nové budovy.

Vývoj na předhradí se uzavřel v první polovině 18. století, kdy bylo nově zbudováno barokní jižní křídlo. U hradů, které přerostly v zámek, je to jev poměrně častý. Stísněné podmínky hradního jádra již nevyhovovaly nárokům na rezidenční bydlení, a tak byly nové zámecké budovy stavěny na většinou prostornějších a méně zastavěných předhradích. To, že původní jádro hradu zcela ztratilo význam, dokládá jeho postupné opouštění. Sahrály v tom podstatnou úlohu i události třicetileté války, během níž byl hrad několikrát silně poškozen.

Hmotná kultura

Vzhledem k tomu, že v prostoru hradního jádra byla převážná část archeologických terénů až na zdi zničena mladšími zásahy, pochází většina artefaktů z prostoru předhradí. Zde se vyskytuje široká kolekce nálezů od kuchyňské a stolní keramiky, přes nejrůznější nástroje (hřebel, srpy, nože, atd.) až po militaria (šipky, ježci). Zajímavý je minimální počet stavebních kování a hřebíků, drtivá většina spojů byla provedena tesařsky. Velkou skupinu tvoří předměty z organických materiálů. Ze dřeva jsou především části skládaných misek, soustružených talířů, lžice i soustružený kalamář. Kožené předměty zastupují především části obuvi a drobné kožené odřezky. Výjimku představuje část drhaného řemínku s bronzovou přezkou a nášivkami z bronzových plíšků, snad původně součástí knižního kování.

Datace

Datace celého souvrství vytvořeného v prostoru předhradí zůstává klíčovou otázkou. Z nalezených dřevěných prvků bylo odebráno velké množství vzorků pro dendrochronologické určení. První získaná data kladou počátky hradu do 40. let 13. století. Zatím nejmladší data se hlásí do druhé poloviny 13. století. Tomu odpovídá i náleзовý soubor keramické sekvence. Zkoumaná stratigrafie vznikala na předhradí od 40. let 13. století do doby kolem roku 1300. Definitivní datování bude upřesněno po analýzách všech dendrochronologických vzorků a po celkovém zpracování náleзовého fondu. Stratigrafie předhradí vykazuje velkou dynamiku. Otázku, proč dochází k tak razantnímu nárůstu terénu, musíme spojovat v prvních fázích se snahou vyrovnat se s nebezpečím záplav. Při takto rychlém nárůstu terénu se základové a spodní části staveb velmi brzo nacházely pod úrovní okolního pochozího terénu. Předpokládáme, že po svém zániku byly jednotlivé konstrukce/stavby rozebírány, což

dokládá i velké množství opracovaných dřevěných prvků nacházených přímo ve vrstvách. Vzhledem k tomu, že spodní úrovně staveb se dostaly pod úroveň okolního terénu, byly rozebrány jen části nadzemní a základy byly ponechány na místě. Stavby jsou ve vzájemných superpozicích, nedrží se jednotné orientace. Při vynesení průběhu jednotlivých plotů i staveb se ukazuje, že komunikační schéma bylo silně proměnlivé a nedodržovalo žádný řád.

Stratigrafický vztah předhradí a hradního jádra pro nejstarší období je zničen příkopem obtáčejícím hradní jádro. I z tohoto důvodu nedokážeme říci, zda předhradí původně přiléhalo přímo k jádru, nebo od něho bylo příkopem odděleno už od prvopočátku.

Závěr

Výzkum na zámku ve Veselí nad Moravou přinesl svými objevy nejen důležité informace o genezi objektu samotného, ale odkryvem v jižní části nádvoří také umožňuje blíže poznat podobu hospodářské složky hradu v druhé polovině 13. století. Jedinečné zachování organických pozůstatků dokládá podobu, stavební úroveň a prostorové vztahy jednotlivých objektů. Při bližším studiu jednotlivých staveb je zřejmé, jak obrovské množství důležitých údajů se ztrácí při archeologizaci probíhající na „suchých“ lokalitách. Nestandardní přírodní podmínky ovlivnily podobu předhradí, kde až příliš rychle docházelo k opouštění starých a vzniku nových staveb. Předpokládáme, že komplexní vyhodnocení lokality jako celku přinese nový pohled na podobu hospodářských předhradí.

Lokalita má také značný potenciál v enviromentálním výzkumu. Kromě standardních přírodních věd, které snad již patří k povinné výbavě každého archeologického výzkumu (geologie, zoologie, analýza makrozbytků), byla zapojena také palynologie a mikromorfologie, jež má osvětlit vznik a proces formování uloženin. Dochované dřevěné odštěpky a konstrukce umožňují využívat dendrologie a dendrochronologie. Po komplexním zhodnocení lokality tedy bude objasněn nejen samotný vývoj, podoba a funkce jednotlivých částí hradu ve Veselí nad Moravou, ale bude také možné nahlédnout do jeho vnitřní ekologie s návazností na přírodní prostředí bezprostředního okolí.

Tento text vznikl v rámci grantového projektu Grantové agentury České republiky P405/11/1729 Veselí nad Moravou – středověký hrad v říční nivě.

Prameny

AČ IV: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích IV (Palacký, F., ed.). Praha 1846.

AČ VII: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích VII (Kalousek, J., ed.). Praha 1887.

ARCHIV ČESKÉHO VELKOPŘEVORSTVÍ MALTSKÉHO ŘÁDU (1085–1526). Komenda Grobniki (Gröbnig), www.monasterium.net, cit. 1. 2. 2010.

CDB V/1: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1. 1253–1264 (Šebánek, J.–Dušková, S., edd.). Praeae 1974.

CDM IX: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX. 1356–1366 (Brandl, V., ed.). Brünn 1875.

ESCHENLOER: Peter Eschenloer's Geschichten der Stadt Breslau: Oder, Denkwürdigkeiten seiner Zeit: vom Jahre 1440 bis 1479 I (Kunisch, G. J., ed.). Breslau 1827.

FRB IV: Fontes rerum Bohemicarum IV (Emler, J., ed.). Praha 1884.

FRB V: Fontes rerum Bohemicarum V (Emler, J., ed.). Praha 1893.

KP III/2: Libri citationum et sententiarum seu Knihy pùhonné a nálezové. Tomus III. Pars altera. Pùhony Olomoucké 1437–1448 (Brandl, V., ed.). Brunæ 1880.

ZBYTKY REGISTER: Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480 (Sedláček, A., ed.). Praha 1914.

ZDO I: Moravské zemské desky Olomoucké. Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren (1348–1466). Olmützer Cuda (Chlumecky, P.–Chytil, J.–Demuth, K.–Wolfskron, A., edd.). Brünn 1856.

Literatura

DEJMAL, M.–HOCH, A., v tisku: Veselí nad Moravou (okr. Hodonín) Bartolomějské náměstí parc. č. 1010/1, PV 52.

- DEJMAL, M.–MERTA, D., 2009: Veselí nad Moravou (okr. Hodonín) Zámecká ulice č. p. 14, PV 50, 446–447. – v tisku: Veselí nad Moravou (okr. Hodonín) Zámecká ulice č. p. 14, PV 52.
- HURT, R.–NĚMEČEK, B., 1973: Veselí nad Moravou dějiny města. Brno–Veselí nad Moravou.
- KAŠPÁRKOVÁ, S., 2005: Veselí nad Moravou zámek. Stavebně-historický průzkum, www.wesels.eu, cit. 1. 2. 2010.
- PLAČEK, M., 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- 2007: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Dodatky. Praha.
- PLAČEK, M.–FUTÁK, P., 2010: Tvrdišovci – potomci hodonínského kastelána Tvrdišeho a jejich místo v dějinách Moravy. In: Zaměřeno na středověk. Zdenkovi Měřinskému k 60. narozeninám, 593–607. Praha.
- POKLUDA, Z., 1991: Veselí nad Moravou v době Šternberků, JM 30, 287–290.
- 1993: Hrad a panství Uherský Ostroh. Slovácko XXXV, 155–169.
- SEDLÁŘ, J., 1999: Umělecké památky. In: Veselsko. Vlastivěda moravská. Sv. 66 (Nekuda, V., ed.), 395–483. Brno.
- VÁLKA, J., 1991: Dějiny Moravy. Díl 1. Středověká Morava. Vlastivěda Moravská. Nová řada. Svazek 5. Brno.

Zusammenfassung

Die Grabung der Burg in Veselí nad Moravou

In den Jahren 2008 bis 2010 erfolgte auf dem Schloss in Veselí nad Moravou (Wessely an der March) eine archäologische Rettungsgrabung. Die ursprüngliche Burg (erste Erwähnung 1256) wurde zum Schutz der dortigen Furt errichtet und befand sich wohl auf der Halbinsel der March. Heute wird dieser Raum von einem vierflügeligen Barockschloss eingenommen. An der Nordseite des Hofes und außerhalb des Nordflügels ist es gelungen, die Reste einer Kernburg aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts zu erfassen. Ab dem zweiten Viertel des 14. Jahrhunderts war der Kern von einem Zwinger umgeben. An den Zwinger schloss dann ein Graben mit gemauerter Kontereskarpe an. Im Südteil des Hofes gelang es, eine mächtige Schichtenfolge freizulegen, die den Funden und dendrologischen Daten nach ganz im 13. Jahrhundert entstanden war und insgesamt drei Phasen hatte. Die erste Phase war die Umfriedung mit einer Pfahlreihe, und das Gelände im Innern wurde zum Schutz gegen Hochwasser aufgeschüttet. In der zweiten Phase wurde eine neue Umfriedung errichtet, die teilweise auch aus Pfählen, aber auch aus waagerechten Balken bestand, in deren ausgesparte Rillen Bretter geschoben wurden. In der dritten Phase kommt es zu einer Erweiterung der Vorburg, da das Gelände bereits so stark angewachsen war, sodass keine Überschwemmungsgefahr mehr bestand. Im Rahmen der Vorburg fanden wir die Überreste von 16 Holzbauten verschiedener Konstruktion. Am häufigsten waren Blockbauten, von denen es insgesamt acht gab. Zwei Bauten hatten Wände aus Flechtwerk und das Dach wurde von Pfählen getragen. Von weiteren zwei haben sich dann Bretterfußböden erhalten. Die Bauten dienten als Wirtschaftsgebäude und lediglich bei drei waren wir dazu in der Lage, ihre Funktion festzustellen. Ein Blockhaus enthielt einen Lebensmittelherd, weswegen wir annehmen, dass es sich dabei um die Burgbäckerei handelte. In einem weiteren Blockhaus gelang es, auf dem Fußboden eine Strohschicht zu entdecken, auf welcher Holzmistgabeln lagen. Diesen Bau interpretieren wir als Heuschober. Der letzte der Bauten, deren Zweck uns bekannt ist, sind Stallungen. Sie hatten zwei Phasen, der Fußboden war sandig und die Wände bestanden aus lehmbeurtenem Flechtwerk. Das Dach wurde von Pfosten getragen. Auf dem Fußboden lag eine Schicht Mist mit Pferdehaarresten, dort fand man auch Teile eines Pferdegeschirrs. Wie die Bebauung der Vorburg in späteren Perioden aussah, wissen wir nicht. Wir kennen lediglich ihre Befestigung aus der Spätgotik. Eine Mauer aus Stein und Ziegeln wurde auf die gleiche Art und Weise von einem gemauerten Wehrturm im Osten ergänzt. Die Grabung auf dem Schloss in Veselí nad Moravou präzisiert unsere Vorstellungen über das Aussehen der nicht gemauerten Bebauung in der Vorburg aus der Zeit der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts beträchtlich und hat dem Umfang der freigelegten Lagen nach für entsprechende Objekte in Mitteleuropa keine Parallele.

